

הרב חר"א טיפענברון

לונדון אנגלי

ב' תורות נפלאים מאת המופלא שבגאונים הרבי ר' העשיל ז"ל אב"ד דק"ק לובלין וקראקא

"הנשר הגדול בעל כנפים, ברוחו פי שנים, באר מים חיים, בנגלה ובנסתר לו עשר ידות, גאון הגאונים שר התורה אספקלרי' המאירה אביר הרועים רב שכבה"ג איש אלקים קדוש יאמר לו גדול מרבן כבוד קדושתו שם תפארתו מרן הרבי ר' העשיל זצוקלה"ה אשר ה' אב"ד ור"מ דק"ק לובלין ואח"כ ה' ט' שנים אב"ד ור"מ בעואב"י קראקא וע"א, ושם ח"מ ספון עלה למרומים ביום כ' תשרי שנת תכ"ד לפ"ק זי"ע...". מתוך שער ספר "חנכת התורה" תורות מרן הרבי ר' העשיל זצ"ל, נלקטו ונסדרו ע"י הרב הגאון ר' חנוך העניך ערזאהן מעיר זגיערז בעמח"ס קול אליהו, מנחת חנוך וגן רוח.

הגאון רבי אברהם יהושע הנקרא בפי כל בשם הרבי ר' העשיל ז"ל נולד לאביו הגאון רבי יעקב (אב"ד ור"מ בבריסק ליטא ולמעלה בקודש ממשפחות המיוחסות שבישראל) בסביבות שנת ש"נ ונתקבל כאב"ד ק"ק לובלין בשנת קדו"ש (ת"י) עם פטירתו של הג"מ נפתלי כ"ץ. עדות לנשיאות רבי העשיל לקהילת לובלין יש ממה שכתב הט"ז באהע"ז סי' קנ"ו ס"ק ח': "בחודש כסלו ת"י הייתי בלובלין ואני בתוך הגולה וכו', נשאלה שאלה בעסק עגונה אחת כו' ה' שם הרבה בעלי תריסין גאונים מלבד מרא דאתרא אביר הרועים הרב המובהק מהר"ר העשיל שיחי'...".

זכה להעמיד תלמידים גדולים גדולי הדור שהאירו הגולה באור תורתם. ביניהם הג"מ שבתי כהן (נולד שנת שפ"ב ועלה למרומים ביום א' אדר א' תכ"ג) בעמח"ס שפתי כהן על יו"ד וחור"מ, ויחשיב עצמו כתלמידו המובהק, וכן מזכירו כמה פעמים בחיבורו על יו"ד. (להעיר שבעל הש"ך כתב חיבורו הגדול על יו"ד בהיותו בן כ"ד שנה). (ראה גם בשו"ת פנים מאירות (מנכד אחותו של בעל הש"ך) בח"ב סי' קנ"ה שכתב ששמע מפיו דודו מעשה שאירע בזמן לימודו שהגאון הש"ך הפקיד ביד הגאון מוהר"ר העשיל שלשלת של זהב ונגנב ע"י משרת של הגאון רבי העשיל...).

עוד מבין תלמידיו נמנה הג"מ שמואל אהרן קאידנובר (שם שמואל נוסף ע"י חולי - ראה נחלת שבעה במהדו"ב), בעמח"ס ברכת הזבח, שו"ת אמונת שמואל, תפארת שמואל, ברכת שמואל. נולד בשנת שע"ד, ואחר שברח מפולין שימש כאב"ד ק' לוז, ואח"כ בפירדא, פפד"מ, ועוד. חזר אחר משך זמן להיות אב"ד בק"ק קראקא, ונפטר ביום י"ט תמוז תל"ו בן ס"ב שנים.

גם מבין תלמידיו הרבים: הג"מ שמואל בן הגאון רבי אורי שרגא פייבוש, בעמח"ס בית שמואל על אבהע"ז נדפס בשנת תמ"ט וה' אב"ד דק' שידלוב, ואח"כ בק' פירדא. גם נמנה ביניהם חתנו של רבי העשיל, הג"מ נפתלי הירש אב"ד ור"מ לובלין (מתחילה ה' אב"ד דק"ק פינטשור). ה' ראש המדברים בכינוסי ועד ד' ארצות וגם מגדולי הדור, והרביץ הרבה תורה ברבים. הרבה ספרי תקופתו נתעטרו בהסכמתו, עד שנקרא בשעתו בשם "שר המסכים". נפטר ט"ו אלול תמ"ב כבן ס'. ועוד מתלמידיו, המקובל הג"מ דוד לידא בעמח"ס עיר דוד, שנתקבל עם הזמן לאב"ד מונצא והגלילות. בסוף ימיו ה' אב"ד ור"מ אשכנזים בעיר אמסטרדאם, אך לא עלה ארוכה כי נתעורר עליו מחלוקת, ושב למדינת פולין. (ראה שו"ת אוהל יעקב סי' ע"ד - ע"ו). עוד הרבה תלמידים שאין הגליון מכילם מרובם.

אם כי חיבר הגאון רבי העשיל ספרים רבים בהלכה ואגדה, אך מגודל ענוותנותו לא רצה לפרסמם בדפוס, ובמשך הזמן נאבדו הרבה ורק קומץ נשאר ביד נכדו.

בקונטרס אחרון של ספר "חנוכת התורה" הביא מכתב מהג"ר יוסף לווינשטיין אב"ד סעראצק (נכד רבי העשיל ז"ל) שכתב ששמע שזקנו הג"מ יוקל הלוי הורוביץ אבד"ק בראד הביא אתו כל כתבי הקודש (שנפלו לו בירושה) חידושים רבים מרבי העשיל ונטבעו הכל בים ורק נפשו הי' לשלל.

עוד סיפור מעניין על אי הדפסת חידושי מובא בספר מעגל טוב לה"ג החיד"א דף י"ח: פעם כשלמד הג"מ העשיל בהלכה וראה דברי המהרש"א וכעס וזרק הספר לארץ, והי' מצטער איך אומרים על המהרש"א גדולות ואיך טעה, ונזדמן שם בחור א' ונכנס עמו בדברים עד שהרב א"ל דברי המהרש"א, וענה אותו הבחור ואמר אפשר שכוונת המהרש"א כך היא, ונתבהל הרב שראה שכיוון המהרש"א לאמת, ושבע שלא לחבר ספר בדפוס מאחר שאפילו הוא לא כיוון בדברי המהרש"א וזלזל בו, וכן יעשי לו לחיבורו.

ואם כי מדובר על הדפסת חידושי מכתב ידו עצמו, עכ"ז נשאר לפליטה מעט מעט העתקות ושמועות בין תלמידי הגדולים שטרחו ויגיעו להוציא מהם לדפוס. ביניהם ספר חידושי הלכות על ב"ק (נדפס לראשונה בלובלין בשנת תמ"ב תחת שם "תולדות אהרן") ע"י תלמידו הג"ר אהרן קלניקר. גם ספר המופלא "חנכות התורה" (הובא לעיל) מלוקט מספרים שונים ע"י הג"ר חנוך העניך ערזאהן (פייעטרקוב תר"ס). ועל השם "חנכות התורה" מביא שם המלקט בהקדמתו שהוא נוטריקון חן נחמד ונזר כליל תפארת הוא תורת ותעודת רבינו העשיל).

על החידושים הנפלאים של רבי העשיל לא צריכים שום הסכמה כלשונו של הגאון רבי אל' חיים מייזל אב"ד לאדז בהסכמתו לספר חנוכת התורה "הגאון זצ"ל איננו צריך להסכמות ומי איש כמוני ירהב בנפשו עוז לבוא כמסכין על דברי מאורן של ישראל המלאין כל טוב..." ובעוד יותר מפורט מתוך הסכמתו של הגאון רבי שלמה יהודה הכהן אב"ד זגיערש "... ומי לא התענג על רוב חכמתו וחידושי הנפלאים אשר נמסרו בעל פה מדור דור, כי בעצמו לא העלה הגאון הזה על ספר את רובי חידושי מטעם כמוס מעמנו ולכן אינם ידועים עד היום ברובם לרובא דעלמא ואד זעיר שם זעיר שם שמעתתי' מברדין בעלמא ומפוזרים בין הלומדים..."

והנה לאחרונה עלה בידנו כמה פנינים מתורות רבינו שהי' טמון עד היום בא' מאוספי הכת"י בא' מבתי עקד הספרים, בין כתבי תלמידי בקובץ חידושי תורה מסופר אלמוני, יחד עם עוד תורות מגאוני דורו ושלאחריו שלפי הנראה טרם ראו אור הדפוס (בספר חנוכת התורה ועוד), ואם כי אין הלשון לשונו, (והסגנון יותר קרוב ללשון הנאמר מלשון הנכתב), אמנם התוכן כן הוא, ומגישים חידושים אלו לחובשי ביהמ"ד להתבשם מאורו - אור הגנוז, ולשבוע מלקחו - לקח טוב, "ומה נכבד היום בהגלות נגלות לנו מעט מאור הגנוז דברים עתיקים כתב צריך בעליל לארץ אמרות ה' טהורות שבעתיים מזוקקים בפרד"ס רימונים מתוקים מדבש צופים... ומי מכל אוהבי תורה לא ישמחו על טוב..." (מתוך הסכמת הגאון רבי צבי יחזקאל מיכלזאהן ז"ל אב"ד פלונסק לס' חנוה"ת).

וכמו בכל דכגון דא לא הוספנו או גרענו, ומביאים אנו כמו שהוא כלשונו בדיוק, אם כי פעמים פתוחות ופעמים גם סתום, ועל המעיין לעיין להבין ולהשכיל. לתועלת הרבים הבאנו כמה מראי מקומות והערות מועילות להקל על המעיין.

יהא מה שלפנינו אור בעדנו וזכרון טוב לבעל המאמר הגאון הגדול, ושפתותיו ידובבו בקבר, לזכותו ולזכות לכלל ישראל תלמידיו.

בתור הוספה מצטרפין כמה תורות כתובים באותו גליון לא מהרבי ר' העשיל אלא מא' מבני דורו, (א' מ"הגאון מוהר"ר יעקב ז"ל") ואם כי לא ידועים מי המחדש, אמנם נראים הדברים שהם מבני דורו, לכן חשובים מאד וכדאי להביאם ליושבי ביהמ"ד.

תורת רבי העשיל ז"ל לפר' מסעי

במדרש רבה¹ נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן². ניסים³ עשית עמהם⁴, חיים נתת להם⁵ (בים סוף), ים סוף קרעת להם, תורה נתת להם, ע"י מי, ע"י משה ואהרן.

ר"י⁶ אומר נפלאות עשית להם, חירות נתת להם, ימינך הושע אותם, תלוי ראש נתתי להם. ר' אומרים נביאי' העמדת להם, חסידי' העמדת מהם, ישירים העמדת מהם, תמימים עמדת מהם⁸.

ד"א⁹ נוראות עשית בשונאיהם, חרון אף שלחת בהם, ידך הולחמה אותם, תהומות כסית עליהם ע"י מי ע"י משה ואהרן עכ"ל¹⁰.

ויבואר בזה הסיגנו' התורה הוא תירץ על הניסי', וים סוף הוא תירוץ על חיים, אבל כשבאין ניסים עם ים סוף ותורה עם חיים וגם עם ים סוף סתרי אהדידי¹¹.

והענין כך הוא דאית' במדרש¹² אמר משה להקב"ה אתה אמרת דן אנכי ולמה רצית לשלוח אותי.

ובאמת יתורץ ע"פ המדרש¹³ דאי' שהי' במצרים בשבעים נפש חסר אחת והי' הקב"ה מצרף עמהם לשבעים נפש. וי"ל הטעם¹⁴ דבשעת מ"ת הי' ישראל ס' ריבוי חסר א' והי' הקב"ה מצרף עמהם לס' ריבוי דישאל ר"ת יש ששים ריבוי אותיות לתורה וצריך דוקא ס' ריבוא לכך מצרף עמהם. כללו של דבר דדן אנכי קאי על שצירף לשבעים נפש במצרים.

ובזה יבואר ניסים עשית להם וק' ע"י מי ע"י משה ואהרן וק' והלא הקב"ה אמר דן אנכי, ועל זה תירץ תורה נתת להם, קשה והלא הי' ששים ריבוא חסר א' וצ"ל הקב"ה צירף עמהם

1 סדר מסעי פרשה כג ב.

2 תהלים עז, כא. ושם ברד"ק אחר צאתם מהים נחית אותם במדבר ביד משה ואהרן כמו שהרועה נוחה אחר צאנו ושמרו.

3 שם:מה נחית, נוטריקון הוא, נחית רבי אליעזר אומר ...

4 במכת מצרים. רד"ל.

5 במכת בכורות שפסח ה' עליהם להצילם. רד"ל.

6 רבי יהושע...

7 רבותינו אומרים נחית....

8 ע"י משה ואהרן.

9 שם: נחית ר"ע אומר...

10 ראה שם בחידושי הרד"ל דמבאר: מפני שלשון נחיה לא נמצא במקרא רק באדם (המתנהג בנחת רוח ורצונו ע"פ המנהיג) אבל בצאן ובהמה לא נמצא (ומ"ש מלכים א' י' וינחם בערי הרכב, חוזר על הפרשים ולא על הסוסים לברם) אלא כתיב במ לשון הנהגה והנהלה ונסיעה וכמ"ש נהג צאן יוסף ויסע צאן וכי"ב. לכן דרש לי' בנוטריקון (גם י"ל מפני שבפרשה זו בתהילים לא נכתב יותר מסיפורי נסי מצרים ומדבר רק פסוק זה בקצרה, לכן דריש לי' שנרמזו בו נוטריקון). כמבואר לקמן.

11 שמות רבה סדר בא פט"ו י"ד, ושם: אמר משה להקב"ה מי אנכי (שמות ג, יא) וכי כך הבטחת לאבותם שביד בשר ודם ואתה מוציא בניהם ומי אנכי שאלך וכי אוציא את בני ישראל, וכי אני הוא אותו שכתבו בו (בראשית טו, יד) דן אנכי שאתה משלחני לגאלן, לא כך הבטחת לאברהם ואמרת לו וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי.

12 בר"ר פצ"ד ט': ויש אומרים הקב"ה השלים עמהם את המנין. וראה פרדר"א פל"ט: וכשבאו לגבול מצרים נתייחסו כל הזכרים ששים וששה ויוסף ושני בניו הרי שבעים חסר אחת, וכתיב בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרים מה עשה הקב"ה נכנס עמהם במנין ועלו למספר שבעים לקיים מה שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה, וכשעלו ישראל ממצרים נתייחסו כל הגברים ששים ריבוא חסר אחד, מה עשה הקב"ה נכנס במספר ועלו מספרם ס' ריבוא לקיים מה שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה. ראה לקו"ש חלק כ' ויגש ב' החילוק בין המדרש והפרדר"א.

13 הובא במכילתא יתרו יט, יא. ודב"ר פז, ח. שאם היו בני' ששים ריבוא חסר א' לא היתה ניתנת התורה ח"ו לבני'.

וא"כ קאי דן אנוכי על שצירף עמהם גם במצרים ולעולם השליחות מותר ע"י משה ואהרן דדן אנוכי קאי על לימוד אחר שצירף עמהם¹⁵.

וגם ים סוף תירץ על חיים דאי' במדרש¹⁶ למה נמשלו ישראל לצאן, אי מה צאן לטביחה אף ישראל ח"ו למיתה וכו', אלא צאן קדשים אף ישראל קדושי'.

ואית' במדרש¹⁷ כדי האמנה שהאמינו ישראל בהקב"ה שיקרע הים¹⁸ גם נטלו שכרם שנקראו קדו'.

ובזה יבואר דעל חיים קשה דלמא נתינת חיים אינו אלא לפי שעה אבל סופו ח"ו למיתה כצאן לטביחה לכך אמר ים סוף קרעת להם, וקשה משום מה וצ"ל משום אמונה שהאמינו ומאי שכרם שנקראו קדו'. א"כ לכן הוקשה לצאן שנקראו קדש ולא שסופם למיתה.

וכשבאין להדדי ניסים וים סוף סתרי אהדדי דאית' במדרש¹⁹ אמר משה להקב"ה והא אדה"ר שהי' יחיד נבקעו לו כל מימות שבעולם שנאמר יקוו המים מכ"ש לס' ריבוא ואית' במדרש²⁰ אמר הים אני נבראתי ביו' ג' ואתה נבראת ביו' וי"ו ואית' במדרש²¹ אמר משה להקב"ה ומה שהגר הי' יחידה נודמן לה מלאך ולישראל אתה משלח אותי.

ובזה יבואר הניסי' עם ים סוף סתרי אהדדי דים סוף בקעת להם וק' למה, וצ"ל דנלמד ק"ו מאדה"ר שהי' יחיד, ועכשיו קשה ניסים עשית להם ע"י מי, ע"י משה ואהרן ולמה לא ע"י מלאך דהרי ק"ו מיחיד כנ"ל ומה הגר וכו'.

וגם חיים עם תורה סתרי אהדדי דאית' בגמ' ²² לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא ישלוט בהן מלאך המות ואית' בגמ' ²³ תירץ על טענת מלאכים שאמרו תנה הודך על השמים,

15 היינו דתורה (זה שהקב"ה צירף לס' ריבוא במתן תורה ולכן הי' קבלת התורה (דדוקא לס' ריבוא יכול להיות קבלת התורה) וא"כ הדרשה מהפסוק דן אנוכי קאי על זה שצירף הקב"ה לע' נפש) וזה תירוץ על מה שעשה ניסים לישראל ע"י משה ואהרן.

16 שמו"ר בשלח פכ"ד : ויסע משה את ישראל הה"ד ויסע כצאן עמו ... ד"א מה הצאן אפי' מחבלת את האילנות אין בעלי' מעלין עלי' ... כך ישראל ... אי מה הצאן אינה מקבלת מתן שכר יכול אף ישראל כן שקראם צאן אין להם מתן שכר ת"ל (יחזקאל לד, לא) ואתן צאני צאן מרעייתי אדם אתם. צאן לענשין ואדם למתן שכר. אי מה הצאן מתקן לטביחה אף ישראל כך ת"ל (שם לו, לח) כצאן קדשים מה קדשים כל מי שנוגע בהן מתחייב כך ישראל שנאמר (ירמ' ב, ג) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אכליו יאשמו.

17 שמו"ר בשלח פכ"א ח : רבי אומר, אמר הקב"ה כדי היא האמנה שהאמינו בני ישראל שאקרע להם הים שלא אמרו למשה היאך נחזור לאחורינו שלא לשבר לב טף ונשים שעמנו אלא האמינו כי והלכו אחר משה. (הובא גם במדרש תנחומא שמות י').

18 עד כאן לשון המדרש, גם נטלו שכרם שנקרא קדו', הוא המשך למדרש דלעיל דנמשלו לצאן ונקראו קדו'.

19 שמו"ר יד, טו : רבי מאיר אומר, אמר לו אם לאדם יחיד עשיתי ים יבשה דכתיב ויאמר אלקים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה, לקהל קדושים אלו שנאמר בה לקדושים אשר בארץ המה, איני עושה להם ים יבשה.

20 שמו"ר יד, כא : ויט משה את ידו על הים ... התחיל הים עומד כנגד משה ... משיב הים ואומר למשה בן עמרם והלא אדם הראשון לא נברא אלא בסוף ששת ימי בראשית ואני נבראתי קודם שיברא הריני גדול ממך ואין אני נבקע מפניך. משיב משה לפני הקב"ה כך וכך אמר הים רבונו של עולם כדאי הוא אין הים נבקע מלפני, אלא אמרו לו במאמרו יבקע. אמר לו הקב"ה למשה אם אני אומר לים שיבקע שוב אין לו רפואה לעולם ולעולמי עולמים, אלא אמרו לו אתה יבקע כדי שתהא לו רפואה על ידך אלא הרי מעין גבורה עמך...

21 שמו"ר פ"ג טז, : ויאמר בי אד' שלח נא ביד תשלח ... ד"א הגר המצרית חמשה מלאכים שלחת אצלה לששים ריבוא בני' של שרה, בידי אתה משלח להצילן.

22 ע"ז ה' ע"א : דתניא רבי יוסי אומר לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהם שנאמר אני אמרתי אלקים אתם ובני עלין כלכם ...

23 שבת פ"ח ע"ב : ואריב"ל בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא. אמרו לפניו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם. מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר

מה כתוב בתורה אדם כי ימות באהל, כלום יש מיתה ביניכם.

וא"כ חיים ותורה סתרי אהדדי דחיים נתת להם, וקשה למה, אלא משום דקבלו את התורה, א"כ דאין מיתה בינינו, טענת מלאכי' טענה מעלי', וא"ת דאין מיתה ביניהם דגם בינינו אין מיתה מכח נתינת תורה.

ותורה עם ים סוף סתרי אהדדי דאית' בגמ' 24 רב שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ומקשה והא כתיב י"ה הולך לפניהם יומם ומשני שאני קודשא בריך הוא דכ"ע דילי'.

ואית' במד' 25 למה נמשלו ישראל לצאן מה צאן תחת רועה אף ישראל תחת ענני כבוד. ואית' בגמ' 26 ה' פעמי' עמדה חמה לישראל וא' מהן בים, וק' למה בים עמדה החמה, אלא דאית' בגמ' 27 לעתיד לבוא לא יהי' לילה ויהי' המבול דבעה"ז הוא יום ולילה וממילא הוא יום ולילה לא ישבותו אבל לעתיד לבא לא יהי' יום ולא לילה ורשאי הקב"ה להביא המבול.

ואית' במד' 28 אמר הקב"ה הבה נתחכמה במה נידונין במים והביא עליהם המים דהיינו המבול, וקשה היאך רשאי הקב"ה להביא המבול, דהא הוא יום ולילה לכך העמיד הקב"ה החמה שלא יהי' לילה ולכך רשאי להביא המבול ואית' טעם שהקב"ה הביא עליהם חמה יותר משעתה לפי שנא' 29 ברוך אברם לא-ל עליון קונה שמים וארץ, וכולי עלמא הוה לאברהם.

ובזה יבואר דים סוף ותורה סתרי אהדדי דתורה נתתי להם א"כ הוה רב וקשה הא רב שמחל על כבודו אין כבודו מחול וצ"ל כ"ע דלי'.

וא"כ לא קנה אברהם שמים וארץ, וקשה היאך ים סוף קרעת להם. בל"ז יש לומר כטעם הנ"ל שהעמיד לחמה אבל מכח תורה מוכח דכ"ע להקב"ה ולא לאברהם, וא"כ אין רשאי להעמיד החמה ואי אפשר לקרע את הים וא"כ סתרי הדדי.

ר"י אמר נפלאות עשית (ימנך) 30 הושע ימינך אותם.

יש לומר מה קשי' לך על ים סוף אניסי' מכח מה סותרין, מכח דאמר הים אני נבראתי ביו'

תנה הוודק על השמים. אמר לו הקב"ה למשה החזיר להן תשובה. אמר לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפני בהבל שבפיהם. אמר לו אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה ... אמר לפניו רבונו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אמר להן למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם ... 24 קידושין ל"ב ע"א: א"ר מתנה אמר רב חסדא האב שמחל על כבודו, כבודו מחול הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול ורב יוסף אמר אפי' הרב שמחל על כבודו, כבודו מחול שנאמר וה' הולך לפניו יומם. אמר רבא הכי השתא התם הקדוש ב"ה עלמא דילי' הוא, ותורה דילי' הוא מחיל לי' ליקרי', הכא תורה דילי' היא.

25 שמו"ר פכ"ד.

26 דבר"ר פר' ואתחנן: אז ישיר ישראל. ה' פעמים עמודה לו חמה למשה, יום של מצרים, ויסעו מרעמסס סכותה (שמות יב, לו) ויום של ים, שנאמר (שם יד, כז) וישב הים, ויום של עמלק, שנאמר (שם יז, יא) והי' כאשר ירים משה וכו'. ויום של מתן תורה, שנאמר (שם יט, טז) ויהי ביום השלישי וכו', ויום של נחלי ארנון שנאמר אז ישיר ישראל.

27 סוטה י"א ע"א: ויקם מלך חדש ... אשר לא ידע את יוסף ... הבה נתחכמה לו ... אלא בואו ונדונם במים שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם שנאמר כי מי נח זאת לי ...

ובמדרש: אמר הקב"ה סבורים אתם שבריתכם קיים לעולם, לא כך נשבעתי ולא יהי' עוד מבול וגו' אימת בזמן שיום ולילה לא ישבותו אבל לעתיד שחפרה הלבנה ובושה החמה יכול להיות.

28 שמו"ר כב, א. (וכע"ז שמו"ר א, יא. סוטה י"א): הבה נתחכמה לו, בואו ונבא עליהם בחכמה ונראה היאך אנחנו משעבדין על ישראל דבר שלא יהא אלקיך יכול להביא עלינו באותה מידה. אם נדונו בחרב יכול הוא להביא עלינו חרב. ואם באש יכול הוא להביא עלינו אש. לא נדון אותם אלא במים שכך נשבע הקב"ה שאין מביא מבול לעולם. א"ל הקב"ה רשעים כבר נשבעתי שאינו מביא מבול מה אעשה לכם, אני מביא אתכם למבול וכל אחד ואחד אני גוררו למבולו. כי דובר אשר ודו עליהם, בקדירה שבשל בה נתבשלו.

29 בראשית יד, כב.

30 לכאר' מיותר.

ג' ואת ב' וי'ו, וק' האיך נקרע אלא צ"ל דנילף ק"ו מאדה"ר.

ובאמת אין קושי, ונפלאות עשה ימינך הושע אותם, וא"כ טענת הים כלום אני נבראתי ביו' ג' וכו' אין טענה, דאית נפלאות דבר שנפלאות מן הבריות כגון ויט משה את ידו הקב"ה הטח את ידו ע"כ.

וגם קושי' שני' דתירץ חירות נתתי לכם דהיינו חירות מלכ' ולא חירות מלאך המות וגם תלוי ראש נתת להם דהיינו שיעבוד מלכ' וא"כ לא סתרי אהדדי.

ורבותינו אמרו נביאי' עמדת להם חסידים עמדת להם תמימים עמדת מהם ישרים עמדת בהם דהסגיון כך הוא, דנביאי' ר"ל דתקשה חיים אתורה אבל מכח נביאי' לא קשה כלום, וגם חסיד' עמדת להם, וק' לפום ריהטא דחיים אתורה דווקא מכח חסידים, ובאמת הוא להיפך מכח חסיד' לא קשה מידי, דאי' בגמ' 31 אילו שמעו התורה מפי הקב"ה לא היו שוכחים כיון שאמר דבר אתה ונשמעה מה משה עובר אף תורתו עובר וא"כ איכא מיתה וסתרי אחיים.

אבל מכח נביאי' לא ק"מ דאית' 32 מכח דבר אתה ונשמעה היו זוכה לנביאי' וא"כ נביאי' העמדת להם וזהו פי' האמת ולא משה עובר ולא סתרי אחיים.

חסידים עמדת להם לפום ריהטא משמע דחיים סותרין עם תורה מכח חסיד' דאית' בווהר חסיד עדיף מבעלי תשובה וזהו שאמר (נפשי 33) דהמ"ע שמרה נפשי כי חסיד אני ר"ל עדיף מבעלי תשובה ואית' בגמ' 34 שהשיב משה למלאכ' כשאמרו תנה הודך וכו' מה כתיב בתורה אשר הוצאתך מארץ מצרים כלום במצרים שעבדתם. ולפי המדרש הזה התירוץ לי צויתם ולא להם צוית' 35 קשה, למה לא נתן תורה למלאכים וא"ת כלום במצרים שעבדתם וכו' דאף משה לא הי' במצרים ששבט לוי לא הי' במצרים אלא צ"ל משום הכי לא נתן תורה למלאכ' משום דכלום יש מיתה בניכם וא"כ סתרי אחיים אתורה בשלמא בלא חסיד' לא קשה מידי דלעולם זה תירוץ אמת כלום במצרים שעבדתם.

ועל עגל הי' להם תירץ אחר כדי להורות תשובה לרבים אבל מכח חסיד' מוכח דעדיף חסיד מבעלי תשובה וא"כ סתרי אהדדי אבל באמת הוא להיפך דווקא מכח חסידים מוכח דלא סתרי אהדדי דאית' בגמ' עד מ"ת לא הי' רק כ"ד אותיות ובשעת מ"ת הוסיף אות אחת וזש"ה וזה לך האות דהיינו האות שהוסיף בשעת מ"ת ר"ל דאות יתירא בהוציאך ממצרים תעבדון וגו' ואית' במדרש "וחסידך יברוכ"ה" "יברך כ"ה" דהיינו כ"ה אותיות ואי' במדרש 36 מהיכי זכו לישראל לק"ש ממתן תורה זכו שהקב"ה אמר שמע ישראל ולפי"ז לאו מצי למימר לי צוית והלא ישראל זכו לק"ש מכח שמע ישראל משמע דלכל ישראל אמר ממילא מכח חסידים דהיינו

31 מצאתי זאת במדרש שיר השירים א, ב. בשעה ששמעו ישראל אנכי ה' אלקיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדים ולא היו משכחין, באו אצל משה ואמרו משה רבינו תעשה את פרוכין שליח בינותינו שנאמר דבר אתה עמנו ונשמעה, ועתה למה נמות ומה הניי' יש באבידה שלנו. חזרו להיות למדים ושוכחים אמרו מה משה עובר אף תלמודו עובר, מיד חזרו באו להם אל משה אמרו לו משה רבינו ולואי יגלה לנו פעם שני' ולואי ישקני מנשיקת פיהו, לואי יתקע תלמוד תורה בלבבנו כמו שהי', אמר להם אין זו עכשיו, לעתיד לבוא הוא...

32 שמו"ר כ, טו: ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה בזה זכו שיעמדו להם נביאים כן הוא אומר נביא מקרבך מאחיק כמוני יקים לך ה' אלקיך. אבל משהיו מלעיבים במלאכי אלקים פסקה מהם רוח הקודש כן הוא אומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים.

33 לכאו' מיותר.

34 שבת דף פ"ח הובא לעיל.

35 שמו"ר מ"ד ט.

36 דב"ר פ"ב: ומהיכן זכו ישראל לק"ש, אמר ר' פנחס בר חמא ממ"ת זכו ישראל לק"ש. כיצד את מוצא לא פתח הקב"ה בסניי תחלה אלא בדבר זה. אמר להם שמע ישראל אנכי ה' אלקיך. נענו כולן ואמרו ה' אלוקינו ה' אחד. ומשה אמר בשכמל"ו.

וחסידך יברוכה מוכח דליכא מיתה.

ומה תקשה לך למה לא נתן הקב"ה התורה למלאכים וי"ל מטעם כלום במצרים שעבדתם וגם ישרים ותמימים עמדת מהם לפום ריהטא קשי' דאית' בגמ' 37 ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם הר כגיגית וממילא בלא תמימי' י"ל דלגבי ישראל יש חיים ולמה לא נתן התורה למלאכים מטעם כלום למצרים שעבדתם.

ועל עגל ה' להם תירץ אחר שהן אנוסי' אבל למכח תמימים אין לומר כן דאית' בגמ' 38 תלוי וזבין זבינא דאגב אונסא גמר ומקני' 39.

ופריך בגמ' 40 דלמא זוביני התם כיון שקיימה פעם אחת וראי' מעגל דכפה עליהם הר כגיגית ואעפ"י כן נענשו דאגב אינשי גמר ומקני גם לא היו אנוסי'.

ואית' במדרש לפי שאמרו ישראל נעשה ונשמע היו דומים ליוצרים מה הוא נקרא תמים אף הם נקראו תמימים ואית' בגמ' נעשה ונשמע מה שכבר נעשה שקיימו כל התורה כולה עד שלא נצטווה וממילא לא אנוסי ה' כקושי' הגמ' וכיון דאין תי' אחר על העגל אלא לי צווייתי ולא להם צוויית וא"כ ליכא למימר כלום למצרים ירדתם אלא האי תירץ כלום יש מיתה בניכם וא"כ סתרי חיים אתורה.

אבל באמת הוא תמי(מ)ה להיפך דאית' בזוהר בכל יום הביאו ישראל שני תמימי' ומאי ניהו שני פרגינין והיינו מקבלין דין מדין ואית' בזוהר מקבלין דין מדין זהו מיכאל וגבריאל שנטלו רשות זה מזה ושאר מלאכי לא נטלו רשות זו מזו וא"כ מכח תמימי' דהיינו מקבלין דין מדין דלמלאכי' מיכאל וגבריאל נטלו רשות זה מזה משא"כ שאר מלאכי' לכך מתו וא"כ ליכא למימר כלום יש מיתה בניכם דלגבי שאר מלאכים כ"ש מיתה איכא, אלא שאר התירוצים א"כ לא סתרי אחיים אתורה.

ד"א נוראו' הראית במצרים חרון אף שלחת בהם דאית' בגמ' 41 אין נפרעין מן האומה עד שתמלא סאתן ופריך הגמ' ממצרים ומשני אלא אין נפרעין מן המלך עד שתמלא סאתן ועז"א נוראת הראית במצרים וחרון אף שלחת בהם אף שהי' מלך ואין נפרעין מן המלך עד שתמלא סאתן ומכח ימינך בלעה אותם מוכח שהוא מלך דאית' במדרש אמר הקב"ה אני מלך והוא מלך טוב למלך להכות למלך וא"כ ירך הולחמת אותם מוכח שהוא מלך וגם מכוח תהומת כסית אותם מוכח שהוא מלך דאית' במדרש מפני מה זכה לקבורה מפני ה' הצדיך וגו' ודו"ק.

תורת הרני ר' העשיל ז"ל לפ' משפטים 42

במדרש רבה 43 אמר איוב מי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה לפניו משפט 44.

37 שבת דף פ"ח ע"א.

38 ב"ב מ"ז ע"ב : אמר רב הונא תליוהו זובין זוביני זביני מ"ט כל דמוזבין אינשי אי לא דאניס לא הוה מזבין, ואפי' הכי זביני' זביני. ומסיק שם בגמרא למסקנא דהלכתא זביני' זביני.

39 שם מסקנת הגמרא. וראה שם (דף מ"ח ע"א) ברשב"ם ד"ה אלא: רב הונא מסברא דידי' קאמר דמתוך יסורים גמר בלבו ומקני הואיל ואיכא תרתי יסורים ומתן מעות דלא מפסדי מידי.

40 קושיא זו לא הובא בהסוגי' דב"ב וכן לא הראי' מעגל או מכפה עליהם הר כגיגית.

41 סוטה דף ט' ע"א א"ר חיינא בר פפא אין הקב"ה נפרע מן המלך עד שעת שילוחו שנאמר כסאסאה בשלחה תריבנה וגו'. ראה גם ערכין ט"ו ע"א.

42 המדרש שמביא הוא מפר' משפטים.

43 שמו"ר ל, יא.

44 איוב כג.

משל לבריון וכו' 45 כך כשראה והנה מרים מצרעת כשלג טרד למשה שנא' לכן לא תביאו את הקהל הזה סימא לדוכוס זה יצחק נתן קטריני לאברהם קרב קיסין 46 על יעקב מיד שכור (אמר) הייתי.

ויבואר בסיגנון זה דאית' ד' טעמי' דאיוב נענש ביסורי' טעם א' שכל קרבנותיו הי' עולת ולא שלמי' ואית' פלוגתא 47 אי עולת הקריבו בני נח או שלמים הקריבו ומקשה הגמ' 48 והכתיב ויקח יתרו עולה וזבחים ומשני יתר לאחר מ"ת הוי. ומקשה תוס' 49 איך הי' אחר מתן תורה הא נלמד בגמ' שהקב"ה הסכים עם משה לפרוש מן האשה מדאמר ואתה פה עמוד עמדי 50 דלמא אמר לו הקב"ה אתה פה עמוד עמדי מפני שלא הי' לו עדיין אשה אבל אילו הי' לו אשה לא אמר לו הקב"ה לפרוש מהאשה.

נמצא אי יתרו קודם מ"ת הוי א"כ הוה לו אשה ואעפ"כ אמר לו הקב"ה אתה פה עמוד עמדי נמצא דהסכים הקב"ה לפרוש מן האשה ולא שפיר עשאת מרים שדיברה במשה שפירש מן האשה ולכן נצטרע.

וא"כ יבואר כך דמתחילה הוכיח איוב שיתרו הי' לאחר מ"ת דאי הוה קודם מ"ת קשה קושי' התוס' הא כתיב גבי יתרו ושפטם צדק 51 וקודם מ"ת עדיין לא הי' משפט וזש"א אערכה לפניו משפט.

אך כיון שראה שסגר למטרונה והנה מרים מצרעת כשלג מוכח דהקב"ה הסכים על ידו 52 וממילא מכיח יתרו קודם מתן תורה הוה ואפ"ה כתיב גבי ויקח עולות ושלמי' משמע הקריב

45 שם: ד"א ואלה המשפטים מהו מבלי משים לנצח יאבדו. אמר איוב להקב"ה מי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה לפניו משפט, משל לבריון שהי' שיכור בעט בפלקי והוציא איסרין רגם איקונין של מושל העיר קלל לשרטר אמר הודיעני באיזה המקום מושל העיר שרדי ואני מלמדו את הדין נכנס הראו לו מושל העיר יושב בכימה סגר למטרונה וטרד אפרכוס סימא לדוכוס נתן קטריני לקרטוס. קרב קיסין למגיסטיר כיון שראה מושל העיר עושה כך נתיירא אמר בבקשה מכם שכור הייתי ולא ידעתי כח מושל העיר. כך הי' איוב עומד וצווח מי יתן ידעתי ואמצאהו אערכה לפניו משפט. רגם האייקונין שאמר יאבד יום אולד בו. בעט בפלקי והוציא איסרין יחשכו כוכבי נשפי. קלל לשלטון, הלילה ההוא יקחהו אופל. ראה המלך יושב בכימה סגר למטרונה, והנה מרים מצרעת כשלג. ארד למשה, לכן לא תביאו את הקהל הזה סימא לדוכוס זה יצחק שנאמר' ותכהין עיניו מראות. נתן קטריני לאברהם. שנא' ידוע תדע כי גר יהי' זרעך. קרב קיסין על יעקב והוא צולע על ירכו. כשראה איוב אמר בבקשה ממך שכור הייתי שנא' ואף אמנם שגייתי אתי תלין משוגתי. וכל כך למה שלא היו יודעין כחו של דין. הוי מבלי משים לנצח יאבדו. ע"כ לשון המדרש.

46 עין (להכות בו). מתי"ב. וראה שם כפי' מהרז"ו קיסין הם עצים שמונחים על רגלי האסירים כך הכביד רגלי יעקב כאלו היו עצים מונחים עליהם.

47 זבחים דף קט"ו ע"א: ... דאתמר ר"א ור"י ב"ר חנינא חד אמר קרבו (שלמים בני נח) וחד אמר לא קרבו. מ"ט דמ"ד קרבו שלמים בני נח דכתיב והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן איזהו דבר שחלבו קרב לגבי מזבח ואיל כולו קרב לגבי מזבח הוי אומר זה שלמים. מ"ט דמ"ד לא קרבו דכתיב עורי צפון ובואי תימן תתנער אומה שמעשיה בצפון ותבוא אומה שמעשיה בצפון ובדרום.

48 שם: והא כתיב ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים, ההוא לאחר מתן תורה הוא דכתיב. הניחה למ"ד יתרו אחר מתן תורה הי' אלא למ"ד יתרו קודם מתן תורה הי' מאי איכא למימר דאתמר בני רבי חייא רז' יהושע בן לוי חד אמר יתרו קודם מתן תורה הי' וחד אמר יתרו אחר מתן תורה הי'. למ"ד יתרו קודם מתן תורה הי' קסבר הקריבו בני נח כתנאי...

49 במס' ע"ז דף כ"ד ע"ב ד"ה יתרו לאחר מתן תורה הוה: וא"ת א"כ צפורה אשת משה לא באה אלא לאחר מתן תורה ותיקשי על הא דאמרינן בפי' הבא על יבמתו ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו וקחשיב פירש מן האשה, ומאי קאמר הא לא היתה צפורה עמו. ע"ש.

50 לשון זה לא הובא בתוס' שם אלא בגמרא יבמות ס"ב ע"א: מאי דרש, אמר ומה ישראל שלא דברה עמהם שכינה אלא לפי שעה וקבע להם זמן אמרה תורה אל תגשו אל אשה, אני שמייוחד לדבור בכל שעה ושעה ולא קבע לי זמן על אחת כמה וכמה, והסכימה דעתו לדעת המקום שנאמר לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי.

51 בתוס' (ע"ז כ"ד ע"ב) א"ב הובא הקשיא מפסוק זו אלא מהפסוק: והודיעתי את חוקי האלקים ואת תורותיו.

52 על זה שפירש מאשתו ולכן נענש מרים.

בני נח עלו' ושלמי' ולא כדין עשאה איוב שהיו קרבנותיו עלו' ולא שלמי' ולכן אמר שכור הייתי.

טעם ב' משום שיעקב חטא בשתי אחי' ואיוב הי' גלגול יעקב והטעם החטא, שתי אחי' שמשתמש בשרביטין של מלך אך ע"ז יש תירץ שמצינו בקרא⁵³ ויקרא לו א-ל אלקי ישראל וא"כ הקב"ה קראו א-ל ומותר לשתמש בשרביטו של מלך.

אך רש"י פי' על ותצא דינה⁵⁴ בת לאה למה נסמכה שנענש בדינה על שקרא לעצמו א-ל וא"כ מוכח דלאו הקב"ה קראו א-ל ואסור להשתמש בשרביטו של מלך. וזהו פי' הפסוק שאמר אשת איוב לאיוב מגדף אתה ה' וימת אותך והשיב איוב כי נבלה עשה בישראל.

וזה הפסוק תמו' הוא, ולפי הנ"ל יבואר שהיא אמרה שהקב"ה ענש אותו שלא כדין שהקב"ה קראו א-ל ומותר להשתמש בשרביטו של מלך לכן מגדף אתה ה'. והישוב לה נבלה עשאה בישראל כלומר שנענש בדינה מדקרא לעצמו א-ל.

ואית'⁵⁵ עוד טעם שנענש בדינה על שלא נתנה לעשו והיתה היא חוזרת אותו למוטב אך התינת אי עשיו מקרא זרע כמו יעקב אבל אי עשיו לא הוי זרע שפיר עביד יעקב שלא נתנה לעשיו.

ואית' במדרש אמרו מלאכי הקב"ה אתה אמרת כי גר יהי' זרעך הלא עשיו נמי זרע של אברהם הוא ולמה אינו גם הוא בגלות. ואמר הקב"ה אני אמרתי כי גר יהי' זרעך מיוחד שבזרעך ועשיו לאו זרע הוא וא"כ יבואר רק מתחילה הי' סבר שנענש שלא כדין דאי משום שתי אחיות הלא הקב"ה קראו א-ל אך כיון שראה שאמר הקב"ה כי גר יהי' זרעך וק' למה דווקא זרעך ועשיו אינו בגלות א"ו דלא זרע הוא וא"כ א"ל שנענש בדינה הואיל שלא נתן לעשיו אלא צ"ל שנענש משקרא לעצמו א-ל וא"כ לאו הקב"ה ולכן אמר שכור הייתי.

או יבואר כן דאי' עו' טעמא שאיוב נענש הואיל שלא נעקד יצחק. אך אית' בסנהדרין⁵⁶ מזרעך לא תתן למולך מזרעך ולא כל זרעך. ופי' תוס'⁵⁷ אם ישליך אחד והעברו הוה כל זרעו ופטור. וכבר הקדמנו לעיל קושי' המלאכי' דהקב"ה אמר ידוע תדע כי גר יהי' זרעך⁵⁸ ולמה לעשיו וישמעאל אינם בגלות. ומוכח מזה דעשיו וישמעאל לאו מזרע המה, וא"כ הוה יצחק בן יחיד, וכל זרעו פטור וא"כ מהראוי יצחק לעקידה, וא"כ שיכור הייתי, ומטעם זה נענש על שלא נעקד יצחק.

כיון שקרב קיסון על יעקב אמור שיכור הייתי, דאית'⁵⁹ בני הני כהני שלוחי דרחמנא או שליח דידן הנפקותא אי כהני שלוחי דידן צריך קרבן ידיעת בעלים ואי שלוחי דרחמנא אין צריך ידיעת בעלים.

ור"ן פי' נפקותא אחריני אם שלוחי דרחמנא צריך להיות חבר אבל אי שלוחי דידן אי"צ להיות חבר. וידוע טעם שיעקב נטל הבכורה מעשיו, שעשיו הי' בכור ועבודה הי' בבכורים אמר יעקב רשע זה עומד ומקריב וכו'.

53 בראשית לג, כ. ראה רש"י שם: רבותינו דרשוהו (מגילה י"ח ע"א) שהקב"ה קראו ליעקב א-ל.

54 שם לד, א.

55 ראה רש"י בראשית לב, כג. ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפני' שלא יתן בה עשו עיניו, ולכן נענש יעקב

שמנעה מאחיו שמא תחזירה למוטב ונפלה ביד שכם.

56 דף ס"ד ע"ב.

57 שם בד"ה העביר כל זרעו פטור.

58 בראשית טו, טו.

59 נדרים ל"ה ע"ב, קידושין כ"ג ע"ב, יומא י"ט ע"א.

וא"כ מוכח שכהני שלוחי דרחמנא, ואית' במדרש⁶⁰ טעם שיעקב צולע על ירכו משום שמתירא מעשיו, מה עשה הקב"ה שלח מלאך ושעיא⁶¹ יריכו ורמו לו שא"צ לתיירא מעשיו על שנטל ממנו את הבכורה כי בדין נטל ממנו. וידוע הי' שיצחק הי' קרבן שלא בידיעת בעלים שג' שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו, ואמו לא היתה יודעת שיצחק הלך לעקוד. וא"כ יבואר שכיון שראה יעקב צולע על יריכו מוכח שבדין נטל ממנו הבכורה דכהני שלוחי דרחמנא וא"כ א"צ ידיעת בעלים ויצחק הי' צריך לעקוד לכך אמר שיכור הייתי.

ואי' עוד טעם שנענש איוב כדי לפטור מגיהנם לכך כשראה שטרד למשה אמר שיכור הייתי, וידוע טעם דלא בא משה לא"י משום שהרג את המצרי, ואית' במדרש⁶² שמצרי הי' גלגול קין ומשה הי' גלגול הבל ואית' במד' שקין לא הי' חוטא ברציחה משום שאם אדה"ר לא הי' חוטא לא הי' מיתה בעולם מפני מה נענש קין משום פוקד עון אבות על בנים.

ואית בגמרא⁶³ כתיב פוקד עון אבות על בנים וכתוב לא ימותו אבות על בנים ומשני כאן בשוגג כאן במזיד.

ואית במדרש שאברהם בירר לעצמו מלכיות כדי להפטור ישראל מגיהנם והטעם דהיו חייבי בגלות דאית' במדרש שבביל שאדה"ר אכל מעץ הדעת, והיו כל הנשמות תלוין בו היו כל הנשמות נהני' מעץ הדעת, ואדם הי' שוגג, ושוגג חייב גלות וא"כ כך אמר איוב כל"ז הייתי אומר שלא כדין נענשתי אותי, דהטעם שהענשתי אותי כדי לפטור מגיהנם הלא כל"ז אברהם בירר מלכיו' לפטור מגיהנם אך כיון שמשה אינו נכנס לא"י משום הריגת מצרי מוכח שקין אינו חייב שהי' אדה"ר שוגג ולא מזיד ולא ימותו אבות בעון בנים וא"כ חייב גלות משום אדה"ר ולכך אמר שיכור הייתי.

ובזה יבואר פי' המדרש⁶⁴ ויפן כה וכה וירא כי אין איש⁶⁵, איש אין ראה אבל מלאכי' ראה ומתיעץ עמהם להורגו. וק' מה הי' צריך להתיעץ עם מלאכי' ויבואר כך דכלל עולה שהרג המצרי שהי' גלגול קין וקין נענש משום פוקד עון אבות על בנים.

ובג' משני תירץ אחר כאן בב"ד שלמעלה פוקד עון אבות כאן בב"ד שלמטה לא ימותו. ויבואר כך שהוא הרג המצרי מטעם דפוקד עון אבות על בנים וק' הלא בב"ד שלמטה לא ימותו ולכך אמר עם מלאכי' מתיעץ להרג והוי בב"ד שלמעלה ופוקד עון על בנים⁶⁶.

60 בר"ר וישלח פצ"ו.

61 פי' החליקה.

62 דבר זה הובא בשם המקובלים על המדרש שמו"ר א כח, ויפן כה וכה ראה מה עשה לו בבית וראה מה שעשה לו בשדה.

ראה בס' מנחת שמואל על פרשת קרח דמביא סוד הענין מה ראה קרח לפלוג על משה, עפ"י מש"כ הארז"ל דמשה הי' גלגול הבל וקין הי' גלגול המצרי לפיכך הרג משה את המצרי שהוא קין ובשעה שנהרג המצרי נולד קרח ונתגלגל בו, לפיכך בא קרח לחלוק עם משה.

ראה בס' יצרות דבש ח"א דרוש ג' (ובעוד כו"כ מקומות וברורשי חסידות) דמביא בשם המקובלים דמרדכי הי' גלגול וניצוץ משה והמן האיש מצרי שנהרג ממנו ולכך ביקש לנקום נקמתו.

גם הובא בשם המקובלים דג' נתגלגלו בהם קין, יתרו קרח והמצרי, ואמנם שלשתם היו בדורו של משה, ואין נתגלגלו שם יחד בדור אחד, אלא הענין הוא כי קין הי' בו נפש רוח ונשמה ושלשתם נתגלגלו באלו.

63 ברכות ז, א. סנהדרין כז, ב. אמנם שם תירץ הגמרא הא בשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם והא כשאין מעשה אבותיהם בידיהם.

64 ילקוט תהילים. מדרש שוח"ט תהילים כ"ד.

65 שמות ב, יב.

66 ראה מדרש שוח"ט דלעיל שמתרץ האי תירוץ. וראה גם בס' ארץ חמדה מהג"ר מאיר מלבים שמות עמו' קי"א

דמתרץ כן. וראה בס' אזור אלי' (מהג"ר אליהו הכהן האתמרי מרבני אומיר) שמתרץ באופן אחר..

ואית' בגמרא⁶⁷ דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף יוסיף ר' יוסי אמר תקברי' אימי'. וקשה למה דוקא תקברי' אימי'. ויבואר ע"פ הגמ'⁶⁸ היכן משה ידע בשמים מתי יום ומתי לילה, ומשני ביו' הי' לומד עמו תורה שבכתב ובלילה תורה שבע"פ. ומצינו בגמ' שהתורה נקראת אימי' שנאמר ואל תטוש תורת אמין יבואר כך דמוסיף מלילות על הימים יוסיפו לו ימים ושני' ודלא מוסיף שאינו לומד תורה שבע"פ יוסיף ולכן אמר תקברי' אימי' שתורה בע"פ נקראת אימי' וק"ל ודו"ק.

כדאי להביא כאן בתור הוספה עוד כמה תורות כתובים באותו גליון, ואם כי לא בשם הרבי ר' העשיל ז"ל, אמנם הן מבני דורו, ולזאת חשובים לנו מאד, ומביאים אותם כאן לתועלת לומדי בית המדרש ולדורשי צפונות וספונות, אבל בלי הערות ומ"מ.

* בפסוק הקול קול יעקב והידים וכו' בצירוף הפסוק מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל. ויש לדקדק השינוי לשון יעקב וישראל. ויתורץ ע"פ המדרש והארץ הית' תוהו ובוהו אילו מעשי' של רשעים, ויאמר אלקי' יהי' אור אלו מעשיהם של צדיקים, ואיני יודע באיזה מהן חפץ. וק' מהיכי תיתי שהקב"ה חפץ במעשיהם של רשעים.

ושמעתי מהגאון מהור"ר יעקב ז"ל עפ"י המדרש ומדברך נאוהו אור הקב"ה בחורבנא העמידו צדיקי' דניאל ומרדכי ועבדי' ובבנינו העמידו ... אחז ומנשה וחבריהם. וזהו רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה'. ואית' במד' והארץ היתה תוהו ובוהו והא בה"מ חרב ויאמר אלקי' יהי' אור זה ב"ה בנוי. וזהו פ"י המדרש איני יודע באיזה מהן חפץ אם במעשיהם של צדיקי' אפילו ב"ה חרב או במעשיהם של רשעים הואיל שב"ה בנוי וזהו כוונת הפסוק במשנה בלשון יעקב וישראל כי בזמן שישראל עושי' רצונו של מקום נקראי' ישראל ובזמן שאין עושי' רצונו של מקום נקרא יעקב וא"כ נמי כשבה"מ בנוי נקרא אוהל וכשבה"מ חרב נקרא משכן א"כ שפיר אמר יעקב גבי אהל וישראל גבי משכן ודוק.

* בפסוק וימת תרח בחרן ויאמר ה' אל אברם לך אברם לך מארצך קשה סמיכות היאך תלי' זה בזה. הגם שפירש"י הקדים הקב"ה מיתתו של תרח שלא יאמרו הניח אביו זקן והלך, קשה מה הועיל הקב"ה במה שהקדים הלא מן הכתובי' הוא נודע שעדיין לא מת. ומכ"ש לאותו הדור שראו אותו בחיים ואברהם הלך ממנו ממילא עוד יאמרו הניח אביו זקן.

והנה בתכלית הפשיטות יתבאר ע"פ מה דאי' בגמ' דיבמות גר חייב בכבוד אביו הגוי כדי שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה. ותו אית' בגמ' ארץ עמים הוא מטמא, ואית' בגמ' איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו אני ה'. אם יאמר לך אביו לך וחילל שבת או שהוא כהן והוא אומר לו הטמא אל ישמע לו כי אני ה' שכולם חייבין בכבודי.

ובזה יבואר המדרש כיון שהי' אברהם מצטער אשר אצא ואניח את אבי זקן ויהי' מחללין בי' ש"ש ס"ל שכל הגרים יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה, נמצא שהם יחללו ש"ש ע"י, לכן השיבו הקב"ה לך לך, ר"ל לך אני פוטר מכיבוד אב ואין אני אחזרים פוטר מכיבוד אב ואם, דזיל בתר טעמא מה שאני מצווה אותך לצאת מחוצה לארץ לא"י, היינו טעמא כי ואעשך לגוי גדול את תהי' כהן גדול וארץ העמים מטמא א"כ אף אם יאמר לך אביך אל תצא

67 ב"ב דף קכ"א ע"ב : תניא ר"א הגדול אומר כיון שהגיע חמשה עשר באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה אמר רב מנשה וקרן לי' יום תבר מגל מכאן ואילך דמוסיף יוסיף שאינו מוסיף יוסיף מאי יוסיף תני רב יוסף תקברי' אימי. ראה תענית ל"א ע"א.

68 זה הובא במדרש תנחומא תשא לו.

